

particular, the examples of using innovative technologies in the activity of law enforcement authorities of Georgia, Federal Republic of Germany, Great Britain and CIS countries have been given. In this regard, there is a need to improve retrieval systems and databases operating in Ukraine, to implement new ones and to access to international information systems that will allow optimizing the counteraction of criminality and will increase the efficiency of law enforcement authorities functioning. The author notes that advanced automated databases, retrieval systems and other technologies in the area of communication, processing, information compiling, preparation of documents will become the foundation of era of a new digital criminal justice (proceedings) in the near future.

Given this, it is obvious that the systematic, active implementation of innovative technologies in the practice of pre-trial investigation in Ukraine will allow providing procedural savings of time, energy, facilities and resources to achieve the purpose of criminal proceedings; it will allow optimizing investigators, experts and other units work in performing tasks of the counteraction of criminality.

Key words: information technologies, criminal offenses, databases, automated information and retrieval systems, criminal proceedings.

Стаття надійшла 23 лютого 2016 р.

УДК 343.98:343.61

М. Г. Куп'янський

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ У ПЛАНУВАННІ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНО-САДИСТСЬКИХ УБИВСТВ

Визначено місце та роль криміналістичних версій під час планування розслідування злочинів. Підкреслено важливість формування та перевірки слідчих версій під час розслідування серійних сексуально-садистських убивств як певного елемента планування та компонента окремої криміналістичної методики. Визначено сутність типових криміналістичних версій та їх організаційно-методичну функцію. Запропоновано типові версії щодо розслідування серійних сексуально-садистських убивств із використанням методу ситуаційного моделювання.

Ключові слова: планування розслідування, криміналістична версія, слідча версія, типова версія, розслідування вбивств, серійне сексуально-садистське вбивство, організація розслідування, ситуаційне моделювання.

Постановка проблеми. Організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств має значні складнощі. Це насамперед

пов'язано зі специфікою категорії цих злочинів. Серійні сексуально-садистські вбивства – це окрема група тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, спрямована на значне коло жертв (зазвичай, молодих жінок, неповнолітніх та/або дітей), відрізняється за мотивацією злочинної поведінки, кримінальними механізмами досягнення результату, жорстокістю, значною тривалістю та певною періодичністю (серійністю) їхнього вчинення.

Планування розслідування злочинів виконує важливу організаційну функцію. На думку багатьох учених-криміналістів, планування є організуючим початком у розслідуванні, засобом цілеспрямованого пошуку доказів. У криміналістиці під плануванням досудового розслідування розуміють визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та організаційно-технічних заходів [1, с. 242].

Стан дослідження. Проблемам планування розслідування різних видів злочинів у криміналістичних джерелах приділялася значна увага з боку українських учених-криміналістів (В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур тощо). Водночас у криміналістичній літературі недостатньо висвітленими є питання, пов'язані з розглядом специфіки планування окремих видів убивств та можливостями використання ідеальних моделей – типових слідчих версій, що є метою публікації.

Виклад основних положень. Традиційно проблеми планування розслідування злочинів у криміналістиці розглядаються в розділі «Криміналістична тактика» [1, с. 240–243]. Хоча у сучасних літературних джерелах питання щодо планування розслідування злочинів досліджуються також й у розділі «Криміналістична методика» як певний організаційний аспект окремої криміналістичної методики.

Зокрема А. В. Шмонін підкреслює, що планування – це метод і процес досягнення якої-небудь мети шляхом визначення завдань і заделегідь наміченої послідовності (програми) їх здійснення. Планування розслідування – це вид організаційно-управлінської діяльності [2, с. 212; 213].

Важливим елементом планування досудового розслідування є висування та перевірка слідчих (криміналістичних) версій. Існує також й думка, що версійний спосіб необхідно розглядати не як елемент або етап планування розслідування, а як один із способів планування поряд із іншими способами – реалізацією типової програми і перевірки розумової моделі події злочину (версійний метод) [3, с. 141].

Версія є знаряддям пізнання події злочину. Г. В. Арцишевський зазначає, що важливим логічним інструментом пізнання невідомих обставин у процесі розслідування є гіпотези. В сфері судово-слідчої діяльності гіпотези прийнято називати слідчими версіями [4, с. 4]. О. М. Ларін підкреслює, що у гносеологічному аспекті слідча версія є відображенням дійсності. Але це – вельми специфічне, складне, аж ніяк не дзеркальне відображення [5, с. 490].

Криміналістичні (або слідчі) версії посідають центральне місце у процесі пізнання події та досягнення істини. У сучасний період відбулися наукові дискусії щодо мети кримінального судочинства, необхідності вилучення або заміни «істини» у кримінальному процесі, неможливості її досягнення як такої [6; 7; 8; 9]. У цьому сенсі необхідно погодитися з позицією О. Б. Соловйова, який вказує, що змагальність не тільки не суперечить і не виключає можливість встановлення істини, а, навпаки, шляхом дебатів сторін створює додаткові передумови для її встановлення [9, с. 66–78].

У криміналістичній та судово-психологічній літературі заслуговує на увагу підхід щодо розгляду криміналістичної версії як ідеальної моделі. В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько зазначають, що ідеальні або уявні моделі – це образи, що мають певний зміст, виражені у поняттях. Це насамперед будь-які припущення, версії, уявне прогнозування здійснюваних для досягнення певної мети дій. Ідеальні моделі є рухомими, такими, що розвиваються або втрачають своє значення в процесі перевірки їхніх пізнавальних якостей [10, с. 130–131]. А. В. Шмонін надає таке визначення версії: криміналістична (слідча) версія – абстрактна інформаційно-логічна модель обґрунтованого припущення органа розслідування відносно окремих обставин (які мають або можуть мати значення для мети розкриття, розслідування і попередження злочинів) або їх сукупності (повної чи часткової), що висувається з метою пояснення виникнення цих обставин і зв'язку між собою [2, с. 243].

Висунення, формування та перевірка слідчих версій має важливе значення під час розслідування різних видів злочинів. У криміналістичній літературі висвітлювалася роль версій під час розслідування вбивств (або їх окремих видів). Так, В. О. Коновалова досліджує формування версій під час розслідування вбивств за відсутності трупа, вбивств із розчленуванням трупа, вбивств, прихованих інсценуваннями [11, с. 225–230].

В. В. Семенов розглядає особливості висунення слідчих версій під час розслідування вбивств, прихованих інсценуваннями [12, с. 103–111]. О. А. Баригіна та В. І. Майорова приділили певну увагу

особливостям висування версій у справах про сексуальні вбивства [13, с. 113–139].

Існують різні види версій. Г. В. Арцишевський поділяє слідчі версії за такими ознаками: 1) версії пошукові та перевірочні; 2) проміжні та завершальні; 3) за змістом припущень (слідчі версії залежно від характеру існуючих даних, слідчі версії висуваються за різними юридично важливими обставинами події, що перевіряється, які до моменту формування версії ще не встановлені) [4]. В. О. Коновалова зазначає, що криміналістичні версії можуть бути класифіковані за двома підставами: 1) за обсягом понять версії поділяються на загальні (пояснюють зміст та сутність усієї події) та окремі (пояснюють зміст окремих фактів); 2) за сферою використання версії поділяються на слідчі, оперативно-розшукові, судові та експертні [1, с. 249, 250].

Важливу методичну функцію мають виконувати типові версії (інколи їх називають типологічними). В. А. Журавель висловлює думку, що у структурі окремої криміналістичної методики поряд із криміналістичною характеристикою самостійне місце мають посісти типові версії. Водночас, на його думку, такий підхід певною мірою є новаторським... [14, с. 156, 157]. О. М. Ларін зауважує, що формування версій охоплює мисленнєве зіставлення двох систем. Перша система – це сукупність установлених фактичних даних; друга інформаційна система понять і уявлень про різні види злочинів та їх ознак, створена особистим досвідом та засвоєнням колективного досвіду, що опосередкований наукою [5, с. 561]. В. Ю. Шепітько справедливо зазначає, що типові версії найхарактерніші для певної ситуації й дають змогу пояснити подію за мінімальних вихідних даних. Значення типових версій полягає у тому, що у разі дефіциту інформації можливо визначити напрям розслідування [15, с. 199, 200]. В. М. Левков зауважує, що призначення типових версій полягає в тому, щоб надати особам, які розслідують злочини, орієнтири високого рівня на початковому етапі [16, с. 9].

Типові версії відображають певні залежності. В. А. Журавель підкреслює, що особливим джерелом формування типових версій є відомості про наявність імовірно-статистичних та кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики злочинів. Саме тому головним змістом криміналістичної характеристики мають бути відомості, котрі необхідні для формування типових версій [14, с. 166]. У цьому плані свого часу суттєвого значення набули так звані «таблиці Відонова» (автор – Л. Г. Відонов), в яких на підставі узагальнення кримінальних справ (йдеться про 1 000 справ) про різні види умисних убивств і врахування наявних даних про окремі елементи криміналістичної характеристики (способи вбивства, місце, час, особу

вбивці, особу потерпілого тощо) надаються ймовірнісні дані про інші елементи у відсоткових даних. Практична значущість «таблиць Відонова» полягала у тому, що вони надавали моделі «інформаційних даних» (фактично припущення) для визначення можливого механізму вчинення вбивства, про передбачуваного злочинця, його показники, зв'язки із особою жертви або їх відсутність тощо. На думку О. М. Ларіна, цей дослідник виходив із уявлень про існування закономірних зв'язків між місцем, часом, способом учинення злочину, особою потерпілого, з одного боку, і обставинами, що стосуються злочинця (його стать, вік, місце проживання тощо) – з іншого. Ці зв'язки, за твердженням автора, обумовлені деяким універсальним законом матеріальних процесів [5, с. 743]. О. М. Ларін зауважує, що Л. Г. Відонов зробив чимало. Понад шість років він вів записи у справах про розкриті вбивства, що вчинені без очевидців, фіксуючи відомості про місце і час, знаряддя і спосіб злочину, про потерпілих, а також про злочинців, підраховуючи у процентах співвідношення окремих показників. Аналізуючи інноваційний продукт у вигляді «таблиць Відонова», О. М. Ларін зауважив й на деякі прогалини цих таблиць [5, с. 743–751].

На нашу думку, розроблення «таблиць Відонова» є важливим для формування типових версій і оптимізації процесу розслідування різних видів убивств. Найважливішим є те, що використання таких таблиць дає змогу визначити орієнтир або напрям розслідування, здійснити планування слідчої діяльності. Запропоновані розробки мають практичний сенс, а не лише відображення теоретичних пошуків.

Вважаємо, що певним продовженням ідей Л. Г. Відонова у сучасних умовах (щодо сучасних реалій) є проведення дослідження щодо встановлення кореляційних залежностей у криміналістичній характеристиці вбивств та пропонування типових версій, здійснене В. Л. Синчуком [17]. З метою реалізації методу виявлення і використання кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики вбивств і більш широкого застосування в слідчій практиці типових версій, що сформовані на підставі аналізу цих виявлених залежностей, розроблено та запроваджено автоматизовану комп'ютерну систему під умовною назвою «Вбивство», яка складається з двох структурно-програмних модулів: «Вбивство – діагностика» та «Вбивство – типові версії» [17, с. 166].

Оптимізація в організації розслідування серійних сексуально-садистських убивств передбачає формування системи типових версій. Формування типових версій залежить від наявності даних (інформації) щодо події злочину та інших обставин. Типові версії можуть бути сформовані за допомогою застосування методу ситуаційного моделюван-

ня*. Система типових версій щодо розслідування умисних убивств передбачає здійснення формування залежно від інформаційних даних (компонентів) про виявлений труп. Зокрема можливо запропонувати таку схему:

Ситуація А.: виявлено труп з ознаками насильницької смерті. Типові версії: а) скоєно вбивство; б) вчинено самогубство; в) відбулося інсценування самогубства.

Ситуація Б.: виявлено труп із наявністю тілесних ушкоджень. Типові версії: а) скоєно вбивство; б) відбувся нещасний випадок; в) вчинено іншу кримінальну подію (наприклад розбій); г) вчинено іншу некримінальну подію (наприклад нещасний випадок).

Ситуація В.: виявлено частину розчленованого трупа (декілька частин трупа). Типові версії: а) вчинено вбивство з подальшим розчленуванням трупа з метою приховування вчиненого злочину; б) скоєно вбивство з метою канібалізму; в) трапилася некримінальна подія (наприклад нещасний випадок на залізниці); г) вчинено садистське вбивство; г) скоєно сексуально-садистське вбивство**.

Ситуація Г.: виявлено муміфікований або скелетований труп. Типові версії: а) вчинено вбивство; б) відбувся нещасний випадок; в) настала природна смерть; г) вчинено самогубство; г) скоєно іншу кримінальну подію (наприклад позбавлення волі).

* У криміналістиці ситуаційне моделювання є доволі перспективним напрямом. Останнім часом створюються окремі криміналістичні теорії криміналістичної ситуації (див., наприклад: Волчецька Т. С. Генезис, современные тенденции и перспективы развития криминалистической ситуалогии на современном этапе / Т. С. Волчецькая // Ситуационный подход в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности», посвященной 10-летию научной школы криминалистической ситуалогии / под ред. Т. С. Волчецькой. – Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. – С. 15–20).

** У деяких випадках доволі складно висувати версії за наявності певної слідчої ситуації щодо виявлення частин розчленованого трупа. Відтак значні складнощі виникли під час розслідування вбивства сім'ї Т. Суть справи полягала у тому, що: 15 грудня 2012 р., близько 13 год. 20 хв., до Московського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській обл. надійшло повідомлення від З. про те, що у власній квартирі з відчленованими головами виявлено трупи: його матері Т., її чоловіка Т., брата по матері Т. та його знайомої З. На місці події голів потерпілих не виявлено, обстановка в квартирі є порушена (див.: за матеріалами слідчої практики Московського РВ ХМУ ГУМВС України у Харківській обл. за 2012 р.).

Ситуація Г.: труп невиявлено, але є інформація про зникнення особи за наявності даних щодо її можливого вбивства. Типові версії: а) вбивство не було вчинено, відбулася інша некримінальна подія; б) вбивство не було вчинено, трапилась інша кримінальна подія (наприклад викрадення людини); в) вчинено вбивство, труп переховується; г) скоєно вбивство, вчинено розчленування трупа та переховування його частин; ґ) учинено вбивство, зроблено спробу щодо знищення трупа.

Ситуація Д: виявлено труп з ознаками насильницької смерті та зґвалтування.

Типові ситуації: а) вчинено зґвалтування з подальшим учиненням убивства з метою приховування статевого злочину; б) скоєно вбивство з інсценуванням зґвалтування; в) вчинено вбивство на сексуальному підґрунті; г) вчинено чергове серійне вбивство на сексуальному підґрунті (наприклад сексуально-садистське).

Висновки. До кожної із запропонованих ситуацій можливо здійснити подальшу диференціацію версій залежно від певних підстав. Зокрема можливо запропонувати типові версії щодо особи злочинця. Так, у ситуації Д: виявлено труп із ознаками насильницької смерті та зґвалтування.

Типові версії такі: а) зґвалтування вчинено групою осіб із подальшим убивством з метою приховати статевий злочин; б) зґвалтування скоєно знайомою особою з подальшим убивством із метою приховати статевий злочин; в) вчинено умисне вбивство (мета може бути різною) особою (особами) з найближчого оточення із подальшим інсценуванням зґвалтування та вбивства сторонніми особами; г) вчинено вбивство на сексуальному підґрунті особою, яка є мешканцем цього територіального регіону (не є мешканцем означеного регіону); ґ) скоєно вбивство на сексуальному підґрунті особою, яка раніше була засуджена за аналогічні (статеві) злочини; д) вбивство вчинено на сексуальному підґрунті злочинцем-гастролером або особою без постійного місця проживання; е) вчинено сексуально-садистське вбивство особою, яка має статеві вади; є) вчинено сексуально-садистське вбивство особою з психічними аномаліями, статевим психопатом (особою маніяком); ж) вчинено чергове сексуально-садистське вбивство особою з психічними аномаліями.

1. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. і доп. – К.: Ін Юре, 2016. – 640 с.

2. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монография / А. В. Шмонин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
3. Лозовский Д. Н. Методы расследования преступлений: монография / Д. Н. Лозовский; под науч. ред. О. В. Чельшевой. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 168 с.
4. Арцишевский Г. В. Выдвижение и проверка следственных версий / Г. В. Арцишевский. – М.: Юрид. лит., 1978. – 104 с.
5. Ларин А. М. От следственной версии – к истине / А. М. Ларин // Я – следователь. – Тула: Изд. Дом «Автограф», 2008. – 800 с.
6. Голик Ю. В. Истина в уголовном праве: постановка проблемы / Ю. В. Голик // Библиотека криминалиста. – 2013. – № 6 (11). – С. 5–33.
7. Зинченко И. А. Принцип достижения объективной истины в контексте назначения и цели уголовного процесса / И. А. Зинченко // Библиотека криминалиста. – 2013. – № 6 (11). – С. 34–46.
8. Розовский Б. Г. Уголовный процесс: затянувшееся противостояние Средневековью / Б. Г. Розовский // Библиотека криминалиста. – 2013. – № 6 (11). – С. 47–65.
9. Соловьев А. Б. Об истине в современном российском уголовном процессе / А. Б. Соловьев // Библиотека криминалиста. – 2013. – № 6 (11). – С. 66–78.
10. Юридична психологія: акад. курс: підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К.: Ін Юре, 2004. – 424 с.
11. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: монография / В. Е. Коновалова. – Изд. 2-е, дополн. и перераб. – Х.: Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 320 с.
12. Семенов В. В. Розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: монографія / В. В. Семенов / за ред. В. О. Коновалової. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – С. 103–111.
13. Барыгина А. А. Организация расследования серийных сексуальных убийств: науч.-практ. пособие / А. А. Барыгина, В. И. Майоров. – М.: Юрлитинформ, 2011. – 277 с.
14. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
15. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько. – К.: Ін Юре, 2010. – 496 с.
16. Левков В. М. Криміналістичні версії: текст лекції / В. М. Левков. – Х.: ХЮІ, 1991. – 23 с.
17. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія / В. Л. Синчук; за ред. В. А. Журавля. – Х.: Харків юридичний, 2005. – 288 с.

Купянский Н. Г. Роль криминалистических версий в планировании расследования серийных сексуально-садистских убийств

Определено место и роль криминалистических версий при планировании расследования преступлений. Подчеркнута важность формирования и проверки следственных версий во время расследования серийных сексуально-

садистських убийств як определенного елемента планування і компонента частини криміналістическої методики.

Определено типовые криміналістическіе версії і їх організаційно-методическая функція. Предложено типичные версії по расследованию серийных сексуально-садистских убийств с использованием метода ситуационного моделирования.

Ключевые слова: планирование расследования, криміналістическая версия, следственная версия, типичная версия, расследование убийств, серийное сексуально-садистское убийство, организация расследования, ситуационное моделирование.

Kupyanskiy M. G. The role of forensic versions in planning investigation of sexual murders

The article defines the place and role of forensic versions when planning crime investigation. It is emphasized on the importance of building and testing investigative leads in the investigation of serial sexual-sadistic murders as a certain element of planning and a component of a separate forensic technique.

The essence of typical forensic versions and their organizational and methodological function is determined. The synthesis of this article is to suggest standard versions for investigating serial sexual-sadistic murders with the use of situational modeling.

Each of the situations may implement further differentiation versions depending on certain grounds. In particular, typical versions of an offender may be offered.

For example, if we take the situation E with the dead body with signs of violent death and rape we may suggest the following typical versions: a) rape is committed by a group of people followed by the murder to conceal a sexual offense; b) rape is committed by a familiar person with the subsequent murder to conceal a sexual offense; c) murder is committed (the goal can be different) by a person (or persons) from the immediate environment with the subsequent rape imitation and murder by the third parties; d) sexual murder is committed by a person who is a resident of the given territorial area (who is not a resident of the region); e) sexual murder is committed by a person who is previously convicted for similar sexual crimes; f) sexual murder is committed by a tour-criminal or a person without permanent residence; g) sexual-sadistic murder is committed by a person who has genital deformations; h) sexual-sadistic murder is committed by a person with mental abnormalities or by a sexual psychopath (a maniac person); i) another sexual-sadistic murder is committed by a person with mental abnormalities.

Key words: *planning of investigation, forensic version, investigative version, typical version, investigation of murders, serial sexual-sadistic murder, investigation organization, situational modeling.*

Стаття надійшла 31 березня 2016 р.